

Fiú a rozsbán

Már legalább félórája magyaráztam a kissé piás vendéglátóknak, hogyan kell elkészíteni a tatárbifszteket. Sok mindent megértettek a receptből, például, hogy a felpúpozott, darált hús közepébe bele kell ütni egy nyers tojást, az egész húshalmot körül kell rakni apró, fűszeres tégelyekkel, legyen ott bors, paprika, mustár, apróra reszelt vöröshagyma, egy üvegben ketchup, aztán az egészet villával jól össze kell gyúrni, dolgozni; mindezt megértették, óriási röhögések között el is fogadták, mert szerintük ezek az örült magyarok meg vannak bolondulva a paprikáért, borsért, egyéb erős fűszerekért, de hát ha egyszer ilyenek... Ők persze nem szeretik az ilyen egészségrontó erős fűszereket — pláne a paprikát — emiatt oly egészséges a lengyel nép. És akkor elkezdődött a teljesen értelmetlen és — most már belátom — korlátolt vita arról, hogy melyik az egészségesebb nép, a lengyel-e vagy a magyar.

Mondom, mindezt elfogadták: ha ezek az örült magyarok annyira szeretik az erős fűszereket, hát mérgezzék velük magukat. Csupán egy dolgot nem fogadtak el a receptből: hogy ezeket a fűszereket kétszer darált, szintiszta, sovány, nyers — és ez a fontos: nyers! — marhahússal kell összekeverni. A marhahús lehetőleg bélszín legyen, de azt, hogy bélszín, a tolmács nem tudta lefordítani. Magyar nyelvi tudását a második világháború alatt szerezte Magyarországon, amikor — tisztességére legyen mondva — a Horthy-féle kormányzat tízezer számra fogadta be a lengyel menekülteket — Hitlerék elől menekültek — és nem adta ki őket a náci Németországnak. Azóta tudom, hogy abban az időben egyetlen lengyel gimnázium működött Európában, ha jól emlékszem, valahol a Balaton partján. Nos, a tolmácsunk akkor élt Magyarországon, akkor tanult meg magyarul, magyar nőt vett el feleségül, egy szabad estében meglátogattam őket, így megismerkedtem egykori honfitársnónkkal is, hát mit mondjak — nem az igazi exportminőség. Sőt, magamban sokszor elmondogattam: „szegény lengyel”.

Ismétlem: nem akarták elhinni, hogy a tatárbifszteket Magyarországon szeretik, és hogy nyers húsból készül. Kétszer darált nyers marhahúsból. „Hát persze — kiáltotta egy történelemben járatos vendéglátó — a magyarok erről híresek! Már őseik is nyereg alatt puhított lóhúst ettek, nyersen! Ez egész Európában köztudott!”

— Az istenfáját! — kiáltottam dühösen, mert mindig bánt, ha ezt a „köztudott” hiedelmet hallom honfoglaló őseinkről. — Az istenfáját! — Felálltam a székemről, úgy akartam túlharsogni az étterem zaját s elmagyarázni, az a nyereg alatti nyershús nem emberi eledel volt, hanem lógyógyászati bölcs módszer: a nyereg által feltört marjú — de hát ki tudja ezt lefordítani — lónak a nyerge alá tették, mert a nyers hús gyógyít. Azt hiszem, igen hamar kitört volna egy lengyel—magyar éttermi botrány — ahogy magamat ismerem,

nem könnyen adtam volna meg magamat —, de a „szegény lengyel” tolmács lehúzott a székekre.

— Te, az a nő egy félórája néz téged a másik asztaltól.

— Miféle nő?

— Az a szőke, kék blúzos.

Odanéztem. Csakugyan, a szomszéd asztalnál, hat-nyolc tagú társaságban, épp velem szemközt ült egy szőke, kék blúzos nő. Olyan velem egykorú, de mint nő, sokkal jobban tartotta magát, ami azt jelenti, hogy elfogadható alakja volt, hát ha még hozzávesszük a szláv asszonyok méltóságteljes kebleit. De miért néz? És épp engemet? Mert csakugyan engem nézett. Merőn és félelmetesen. Szinte bűvölőn. Mit akar tőlem? Én külföldi utaimon hűséges szoktam lenni a feleségemhez — lehet, hogy ez bugyutaság, de jól tudom, hogy miféle — olykor diplomáciai — bonyodalmakhoz vezet a küldöttség egyik-másik tagjának félrelépése, botránys lerészegedése, eltűnése egy-két éjszakára, márpedig én igen fegyelmezett állampolgár vagyok, pláne külföldön.

— Jön! — súgta a tolmács.

Jön? Mi az, hogy jön? És ki az, aki jön? Oldalt pillantottam: a szőke, nagy keblű nő csakugyan a mi asztalunk felé tartott, s mi több, mindig engem nézett. A vendéglátók is meglepődtek kissé, mint tudom, mi fordulhatott meg a fejükben rólam, a külföldi vendégről, meg a láthatólag itteni asszonnyról. Engedték, hogy oda jöjjön. Mindjárt kiáltva kezdte.

— Istenfőjót! Istenfőjót! — Gyorsan pergő lengyel nyelven magyarázott valamit, amiből én egy szót sem értettem. — Istenfőjót! Istenfőjót — ezt kiabálta. Ki érti ezt? Aztán kövérkés ujjával pontosan a szememet célozta meg. Mintha bele akarna bökní. De nem ezt akarta, hanem az orromról leszedte a szemüveget. Ez engem pofon akar ütni. De miért? Én ezt a nőt nem ismerem — mi oka lenne rá? És miért kiabálja folyton, hogy istenfőjót... istenfőjót?... A vendéglátók sem értettek semmit, a tolmács hebegett, habogott, képtelen volt lengyelre fordítani ezt az ízes magyar félkáromkodást. De aztán valamiképpen lanyhult a zürzavar, a tolmács a lengyel asszonnyal parázs és zürzavaros beszélgetésbe bonyolódott. Majd hozzám fordult.

— Azt szeretné tudni, hogy a háború alatt jártál-e te Galiciában, a fronton?

Igent bólintottam. A lengyel asszony láthatólag megélenkült. Izgatottan kérdezett valamit.

— Kolomea környékén?

Megint igent bólintottam. Az asszony még izgatottabban hadarászott valamit.

— Hát egy bizonyos X nevű faluban? — Azért írtam a falu neve helyett X-et, mert az ottani falvak neveit akkor sem tudtam kimondani, hát még megjegyezni. Széttártam karjaimat.

— Fogalmam sincs — mondtam. — Egy kis faluban csakugyan elég sokáig tartózkodott a rajunk, de a falu nevére nem emlékszem.

Az asszony gondterhelten nézegetett. Megint mondott valamit a tolmácsnak.

— Azt kérdezi, le tudná-e rajzolni annak a falunak a térképét? Csak úgy vázlatosan.

Ó, az a falu! A nevét nem tudom, de gyakran visszaálmodom magam bele. Kicsiny volt az a falu, szétszórt házai dülöngélve álldogáltak, rendszertelenül az utcák mentén, dombok, hajlatok között. Amikor alakulatunk odaérkezett — teljesen néptelen volt. Kolomea felől jöttünk, 44. tavaszán.

Ha jól emlékszem, hűsvét táján bukdácsoltunk, csúszkáltunk át a Toronyai-hágón, amelyet akkor még vastag, megjegesedett hóréteg borított. A jeges úton egy helyben pörögtek a teherautók kerekei, azokat is nekünk kellett tolni azon az átkozott úton. Amikor aztán kiértünk a hegyek közül, a tavasz lehelt

ránk, meg a háború büze. Az történt ugyanis, hogy azon a tavaszon a szovjet csapatok előre törtek a Kárpátokig, mire a német—magyar hadvezetés a frontra dobta az elsőnek nevezett magyar hadsereget — ezek voltunk mi. Elég szedett-vedett volt ez a hadsereg, de annyi erő volt benne, hogy a nyilván nem főfrontnak minősített szakaszon vissza tudta nyomni a szovjeteket. Az út mentén, ahol elhaladtunk, még ott voltak a temetetlen holttestek, sőt, napok múlva is, egy rozsvetésen taposott ösvényen a raj ebédjéért ballagva, három szovjet katona holttestére bukkantunk. Nyilván akna vágódott közéjük, az egyik, nagydarab szőke katona feltépte hasán az inget, nyilván a hasába-gyomrába vágódott az aknaszilánk, pucér, fehér hasa már felpuffadt a gázoktól. A másik kettő oly békésen hevert a rozsbán, mintha csak pihenni dőltek volna le.

Ilyen módon jutottunk el abba a faluba, amit ezután is X-nek fogok nevezni. Ismétlem, teljesen néptelen volt az a falu, félig rommá löve, felperzselve — csak később szivárogtak vissza néhányan, de férfi nem volt köztük. Hová lehettek? Mi is egy lakatlan, kiürített házba szállásoltunk be, szalmát kerítettünk, arra pokrócokat, kész volt a fekvőhely.

Félelmetes volt az a néptelen falu. Felderítő útra indultunk, egyetlen civilrel sem találkoztunk. Leginkább arra voltunk kíváncsiak, vajon hol telepedett meg a tábori konyha. Ez a háborúban nagyon fontos dolog! Visszafelé jövet megkerültük a falut — sehol egy lélek. Pár nap elteltével azonban mintha csodát láttunk volna: utcánk elején egy néni fordult be, tehenet vezetett! Jött, jött a néni a tehénnel, ugyan hova tart? Mintha pár kilométerrel odébb a front nem is dübörögne, nem nézett sem jobbra, sem balra, a földre szögezte tekintetét, és az utca másik oldalán, szállásunkkal majdnem szemközt, befordult egy lakatlan ház udvarára. Honnan tudhatta, hogy oda bátran mehet, hogy abba a házba nem szállásoltak be katonák? Immár tehát van szomszédságunk, sőt tehen is bőg az istállóban. Nappal meg békésen legelészik a falu szélén, a patak mentén. Egy napon azonban iszonyú jajgatásra, sikoltozásra riadtunk. Kimentünk az utcára, hát a néni vezeti haza a tehenét, de milyen állapotban! Rogyadoznak a tehen lábai, s tőgyéből nem tej csepeg, ahogy illenék, hanem vér csurog. S a néni őrjöngve üvöltözik, sír, jajgat; hát persze, egyetlen kincsét, tehenét siratta. Fejéről letépte a fejkendőjét, azzal itatta fel a könnyeit. Mint majd utóbb kiderült, a tehénke legelészés közben belebotlott egy fűben heverő kézigránátba, az pont a hasa alatt felrobbant. Még aznap elpusztult. A konyháról mi hívtuk el a katonamészároost, az nyúzta meg, s darabolta fel. A mi rajunk is vett a nénitől egy combot, — milyen finom húslevest főztünk belőle!

Na, most tehát fel kéne vázolni a falu térképét.

A nagy mellű lengyel asszony az asztalra könyökölt, úgy figyelte a munkámat. Az étlap hátuljára rajzoltam rá a falut. Húztam két párhuzamos vonalat, nyíllal a falu felé mutattam. A nyíl eredetét így indokoltam:

— Kolomea. Ottnia.

— Tak — mondta a lengyel asszony. Vagyis, hogy mostan Ottnia felől érünk be a faluba. Felvázoltam az utcákat, könnyű volt. Mindjárt, ahogy az országút beért a faluba, balra kell letérni, ott nyílt a mi utcánk. Erre is azt mondta: tak. Tovább ment azonban a kövesút, vagyis a falu főutcája. Összesen ez a két utca volt abban a faluban. A főutca aztán, pár száz méter után ketté ágazott, a falu főterére értünk, a tér közepén templom. Keresztet rajzoltam oda. „Tak” — mondta helyeslőleg a lengyel asszony. Aztán már csak a magam kedvéért meghosszabbítottam a mi utcánkat, mert a vége a patakhoz vitt, a patakon híd vezetett át. A híd is rárajzoltam. „tak, tak, tak” — mondta szinte lelkesen az asszony. Felegyenesedett, mondott valamit a tolmácsnak.

— Azt mondja, ez az a falu. A neve... — és megint mondta azt a megjegyezhetetlen falunevet, annyi volt benne a przs, meg az esz, meg az es, meg a zse, hogy az magyar nyelv számára kimondhatatlan. Akkor az asszony kivette a kezemből a tollat, a mi utcánkba berajzolt egy négyszöget, körülbelül ott,

ahol a mi rajunk szállása volt. Tak? — kérdezte. Tak — feleltem. Eszembe jutott, hogy a „tak” jelenti lengyelül az igent. Az úristenit, mit akar ez a nő? Honnan tudja, hol volt a mi szállásunk abban a faluban?

— Rágyió! Tak?

Rátakkoltam.

Egész este így fogunk egymásnak taktakolni, mint egy falióra?

Persze, hogy rágyió. A mi rajunk ugyanis rádiós raj volt. Összesen nyolcan szolgáltuk volna a háborút, ha szükség lett volna ránk. Volt köztünk vasutas, kereskedősegéd, pék, meg paraszt is vagy három. De azt merem mondani, ennél értelmetlenebb alakulata nem volt annak az első magyar hadseregnek, mint mi, nyolcan. Elég ócska volt az a rádiókészülék, de odahaza kipróbáltuk, jól működött. Összedugható alumínium a két antenna, rúdját felállítottuk, kihúztuk a zsinórokat, s aztán csak néztük a készüléket. Parancsba kaptuk ugyanis, hogy főbelövés terhe alatt — nem szabad bekapcsolni. Működtetni. A gyengébbek kedvéért egyszerűen elmondom, miről van szó.

Elég nagy hatósugarú volt az a készülék, hullámai mindenestre áthatoltak a közeli fronton. Pompásan lehetett volna ott is venni adásainkat a szovjet oldalon. A morzejeleket, amiket persze rejtjelezve továbbítottunk volna, ha egyáltalán adtunk volna jeleket. A veszedelem nem azáltal fenyegetett bennünket, hogy adásainkat esetleg megfejtik — bizonyosan meg tudták volna fejteni, annyi kódfüzetet, rejtjelkulcsot hagytak hátra elődeink menekülés közben, hogy a megfejtés szinte gyerekjáték lett volna —, a veszedelem, a halálos, nem emiatt fenyegetett bennünket. Hanem két igen primitív, úgynevezett gyalogsági adó-vevő képében. A katona a hátára veszi, szaladva viszi. Úgynevezett keret-antennája forgatható. Namármost. A két készüléket letelepítik egymáshoz mondjuk hat kilométerre, a tűzvonalban. Állandóan be van kapcsolva. Nos, ha a mi adónk odaát megszólal, észreveszik s addig forgatják a keretantennákat, amíg az ellenséges adó sípolása a legerősebben hallik. A mienk. Akkor már újra minden gyerekjáték. Előveszik a térképet és az antenna irányában húznak rá — lehetőleg pontosan — egy vonalat. Ugyanez történik a másik készüléknél is. Ott is forgatják az antennát, húzzák a vonalat a térképre. És a tűzvonal két pontjáról egyszerre indul a parancsnokságra két küldönc a két térképpel.

— Da, da — fogadja őket örömmel a parancsnok és az egyik térkép vonalait átrajzolja a másikra. A két vonalnak egy bizonyos ponton metszenie kell egymást. A metszoponton dolgozik a mi készülékünk. Oda kell lőni, lehetőleg Sztálin-orgonával. Elképzzelhető, mi maradt volna belőlünk.

— Marhák ezek a mi tisztjeink — vélekedett egy öreg viharsarki tartalékos, aki tudott szlovákul, így hát valahogyan meg tudta magát értetni a helyiekkel. — Azt hiszik, hogy az oroszok nem tudják, hol van a mi készülékünk. Melyik házban. Még azt is tudják, hogy a ház melyik végében áll ez a döglött gépezet. Meg attól félnek, hogy ha mi adni kezdünk, akkor felfedjük, melyik faluban székel a hadtestparancsnokság. A marhák! Az oroszok ezt is nagyon jól tudják. Hiszen az itteni civilek úgy járnak át a fronton, mint a zsákvarró tú a zsákvászonban.

Lassan-lassan megértettük: férfiak azért nincsenek a faluban, mert odaát vannak. Már akit a németek el nem hurcoltak. Átmenekültek az orosz oldalra, de a falut őrizni kell. Erre maradtak itt az asszonyok, azokból se sok. Hozzákviszik a híreket.

— Tak. Rágyió — mondtam elgondolkozva, annyi minden eszembe jutott. Az asszony hangosan felnevetett. Itt már nem lesz ma este pofonverés — az bizonyos. Vendéglátóim is megérezhették ezt, mert széket toltak az asszony alá. Vodkás poharat nyomtak a kezébe. Egy hajtásra kiitta. Újra élénken nevetett. A tolmáccsal értekezett valamit, a tolmács nehezen értette, mert az asszony —

talán a vodkától — folyton nevetett, vihogott, a szája elé kapkodta a kezét — hiányzott elől, jobb oldalt egy foga.

— Azt veszem ki a szavaiból, hogy 44 pünkösdjén volt nektek három látogatatok. Abban a házban, ahol a szállásokat volt. Három asszony.

— Tak — mondtam. — Emlékszem. Három asszony.

Nem értem ma sem, miért éppen minket tiszteltek meg a látogatásukkal. És azt sem, hogy miért voltak úgy kiöltözve. Egy néprajzi múzeumra való hímzett, kivarrott blúz, szoknya, rokolya — nem értek ezekhez a népművészeti dolgokhoz — volt rajtuk, a nyakukban annyi gyöngy, fityegő, amulett, kereszt, rézpénzekből összedolgozott nyaklánc, hogy csak néztük. Honnan szedték elő ezeket a gyönyörű ruhákat? Amikor a falu házai nemcsak lakatlanok, de szinte üresek. Lent a völgyben, a templom körül, ahol a hadtestparancsnokság székel, áll néhány komolyabb téglapépület, ahol bútorok találhatóak. Ezeket összehordták a tiszteknek, de például abban a házban, amelyben elszállásoltunk, még egy sublót sem akadt. A másik szobában egy nyikorgó lóca, ráúlni nem lehetett — semmi egyéb. Felmásztam a padlásra, s mit találtam? Egy rakás kenderkócot, egy szétesett rokkát, itt tehát az asszonyok, amikor még béke volt, a maguk termelte kenderből maguk szőtték a ruhának, ágyneműnek való vásznat.

Szakaszvezető rajparancsnokunk — egy akkurátus dunántúli vasutas — megrökönyödve nézte a mozgó kiállítás bevonulását, nem tudta, mi ilyenkor a teendő. Civilek a hadiobjektumot rejtegető szálláson! Mi, a többiek azonban mit sem adtunk rá. Állítólag brómot kevertek az ételünkbe, hogy kanósztoneinket elaltassák, de hol terem annyi bróm! Nőszagot éreztünk, megvadultunk. Egy zalai parasztleány, akinek — őmaga elmondása szerint — még nem volt dolga lánnyal-asszonnal, bambán a pokróccal leterített szalmára kuporodott, tátott szájjal nézte, mit művelünk a visongó vendégekkel. Az öreg viharsarki póttartalékos méltatlannak találta magához az effajta kölykös malackodást — ő is félrevonult. De mi! Öten! Öten maradtunk-marakodtunk csak, mert a szakaszvezető, tehetetlenségét megérezve, háromcsillagos méltóságát megőrizve, nem vett részt a banda mulatságában.

Természetesen alapos vizsgálat alá vetettük a hölgyek díszes ruházatát, főképp a gombolás mikéntje érdekelt bennünket, meg a nyakukból lecsüngő mindenféle fityegő, lánc, üvegyöngy, csecsebecse s ez nyilvánvaló: keblük halmai közt hulltak alá ezek a gyönyörűségek. A vendégek kéjesen kacarásztak, visongtak, ha kényes pontokhoz közelítettünk, a kezünkre csapkodtak — ők is benne voltak a játékban. Egyikük — a sunyin lapuló készülékre mutatva — felkiáltott.

— Rágyió!

Felfedték a készüléket. Hangosan, élénk csatorálás közben tárgyaltak egymás közt valamit, ám a hangzavarban ki lehetett venni egy érhető szót: muzik. Zenét akarnak hallgatni! Ez a legegyszerűbb. A szerelékes ládából — riadókor se csinálhattuk volna gyorsabban — előkotortak a többiek három fülhallgatót, az én feladatom az volt, hogy elfinomult morzista ujjaimmal megfelelő zenét keressek. Ez ugyanis elég finom ujjakat kívánt, mert csak úgy dőlt a rövidhullámon a sokféle zaj, pittyegés, füttyülés, de nagy nehezen sikerült kiszűrni egy — fülem szerint — szláv zenét. A hölgyeket ráültettük a tábori székekre, fejükre illesztettük a fülhallgató pántját, fülükre a fülhallgatót: arcuk egyszerre kikerekedett, hangtalanul nevettek. Te jó Isten, mikor hallhattak ezek zenét? A háború negyedik? ötödik? évét élik át — azóta bizonyosan nem cirógatta meg dobhártyájukat rádiózene. Elhomályosult szemmel, bővölten meredtek a készülék hol felfényesedő, hol elkomályosuló kerek jelzőgombjára: ha a zene elszórt, vagy nagyon recsegett a készülék, ijedten integettek, én aztán odaugrottam, igazítottam a keresőn. Hálásan simogatták a kezemet; egyszer csak összenevettek, kart karba öltöttek, aztán egy ütemre ringani kezdtek jobbra-balra, jobbra-balra. Halkan zümmögtek hozzá, láthatólag határtalanul meg voltak elégedve a helyzettel. Mintha otthon lennének.

Nem csoda, ha nem hallották meg — fülük, fejük, egész testük telítve volt az ismerős vidám zenével — amikor szakaszvezetőnk halkán, keményen, határozottan összekattantotta a bokáját s szinte a fogai közt sziszegve, dühödten vezényelt: viiigyázz! Megmerevedtünk; az ajtón a századparancsnok lépett be. Meg kellett kissé hajolnia, mert szép szál legény volt az a hadnagy. Szakaszvezetőnk elébe pattant.

— Hadnagy úr, alázatosan jelentem, körletünkben semmi különös esemény nem történt.

— Aha! — mondta töprengőn a hadnagy — és ezek itt? A jobbra-balra dülögélő, mind hangosabban zümmögő, felcicomázott menyecskékre intett. Szakaszvezetőnk füle — hátulról is látszott — egyre kicsattanóbban piroslott. Ha feldühösödött, vagy ha nehéz és kilátástalan helyzetbe került, az izgalom a fülére ült ki. Márpedig a pillanatnyi helyzet — kétségbeejtő. Közvetlenül a frontvonal mögött, ellenséges civileket ültetni a féltett, katonai rádióadó mögé — ebből akár hadbíróság is lehet. Az pedig nem teketóriázik! Minden a hadnagyon múlik.

— Ezek... alázatosan jelentem... ennek a háznak a gazdái... jöttek megnézni... ép-e még a házuk... meg a porta...

Tapasztalt katona a szakaszvezető, pompásan tud lódítani. Hadnagyunk viszont — ritka kivétel — finom lelkületéről volt nevezetes, nem nevezte néven a dolgokat, csupán körülírta:

— Telezélítetek a színt. Holnap a raj latrinát fog ásni, oda fogtok járni. Értettem?

— Értettük, hadnagy úr! — s a szakaszvezető büszkén kidomborította a mellét. A hadnagy — bár mindannyiunknál fiatalabb volt, a viharsarkinak akár a fia lehetne — tegezett bennünket. Csend következett, amelyben tisztán hallatszott a lágy, finom női karének. A három menyecske három szólamban, most már majdnem teljes hangerővel kísérte a rádióbeli zenét. Tudvalevő: három szláv, kész énekkar.

— Büntetésül ezekért — mondta a hadnagy. — Értettem?

— Értettem, hadnagy úr!

A hadnagy az ajtó mögé pillantva felfedezett valamit, az első izgalomban mi észre sem vettük, hogy van ott valami. Lehajolt — karos kosarat vett elő, beletúrt.

— Hányan vagytok? Nyolcan?

— Nyolcan, alázatosan jelentem.

— Na jó. Végeztem! De semmi disznólkodás... ezekkel... Lazán, lanyhán a sapkájához emelte a kezét. Mi karóvá meredve néztünk utána. Az ajtón kívülről még visszaszólt:

— Estére visszajövök.

Persze: Moszkvát hallgatni. Minden este a mi készülékünkön hallgatta a moszkvai adást.

Most már mindannyiunkban felengedett a szorongás: ezt megúsztuk. Figyelmünket a karos kosár foglalta le. Mi lehet benne? Nyolc sötétsárga, aranylóra sült kukoricapogácsa. Nekünk hozták a menyecskék. De ez csak később derült ki. Amikor megkínáltak bennünket. Mindenkinek egy jutott.

— Azt mondja — fordult hozzám a tolmács —, hogy ő is ott volt akkor. Ő volt a három asszony között a legfiatalabb.

Hol bújkál már az a régi arc! Néztem a mosolygó asszonyt — semmije sem emlékeztetett arra a régi menyecskére. Mekkora idő telt el azóta — s hozzá kell tenni az én hírhedt arcmemóriámat is. Tanácstalanul ingattam a fejem. Mire az asszony hangja felharsogott.

— Jerzsi!... Jerzsi! — s otthagytott asztaltársasága felé pillantva tovább harsogta: — Jerzsi!

Valamit még odakiabált, mire egy vigyori képű — legalább ötven fog volt

Jerzsi szájában —, mackós alkatú férfi állt fel az asztal mellől s felénk lépkedett.

— Azt mondta Jerzsinek, hogy itt van az a katona — magyarázta a tolmács —, akinek a feje alatt ez a Jerzsi feküdt. — Kicsit bambán nézett rám a tolmács, én még bambábban őrá vissza: egy árva kukkot nem értettem az egészből. Am Jerzsi vigyorogva közeledett. Kezet nyújtott — tenyerébe csaptam, mire egyszerűen kiemelt a székből, átölelt s jobbról-balról megcsókolt. Aztán visszazökkentett a székemre. Az asszonyra néztem; könnyezett. Ember legyen, de igen okos, aki mindebből akármit is ért. Jerzsi széket kerített, közénk ült. Az asszony zsebkendőjét vett elő, szeméhez nyomkodta, úgy itatta fel a könnyeit. Az étterem zaja mintha csendesült volna körülöttünk. A közeli asztalok mellől most már mindenki minket nézett. Az ilyesmi itthon is kínos, hát még külföldön. Az asszony csendesén magyarázott a tolmácsnak, közben hol rám mutogatott, hol meg Jerzsire. Mindhárman bólogattak. Valahára sor került a tolmácsolásra is, hogy én is értek valamit az egyelőre legalábbis homályos helyzetből.

— Azt magyarázta ez az asszony, hogy ez a Jerzsi az ő legidősebb bátyjának a fia. A fiú apját a németek elhurcolták — azóta sem tudnak róla semmit. Biztosan elpusztították.

Eddig világos. Rengeteg lengyelt — több milliót — elhurcoltak; lágerekre vitték, dolgoztatták, kínozták őket, legtöbbször odapusztult, mindez ismeretes a filmekből is, de mi közöm van nekem Jerzsi apjához?

— Amikor aztán negyvennégy nyarán a németek érezték a véget, átfésülték a front mögötti falvakat, elhajtottak mindent. Jóságot, embereket, még az apró gyerekeket is...

Óhó, erről már én is tudnék valamit mondani, ha hagynának. Most már emlékszem arra a reggelre: tehénbögésre, asszonyok jajgató, hátborzongató sívalkodására figyeltünk fel. Kiszaladtunk a nyomorúságos falu főutcájára — s íme a látvány. Hatvan-hetven girhes, piszkos színű tehén egymás sarkát taposva halad összetévely hátrafelé, elől is, hátul is, meg oldalt magyar katonának „biztosítják” a menetet, de ami mindennél szörnyűbb, hogy a lélegzetünk is elakadt: a tehenek vánszorgó karavánját óbégató, dallamosan jajgató asszonyok kísérték két oldalt; némelyikük fejkendője ukránosan a homlokukba húzva, mások fedetlen fővel, hajjukkal törölgették a szemüket, volt, aki tehene szarvába kapaszkodva, tántorogva kísérte halálra ítélt jószágát, s mind, mind hangosan sírt, temetői sirató éneket jajgatott, balladába illőt.

— Az istenfáját... az istenfáját — mert ez szavam járása — az istenfáját! — ordítottam annak a süket, vörös bajuszú magyar katonának — erre való a magyar katona?

— Mire? — kérdezte a vörösbajszos. — Tagadjam meg a parancsot? Lövessem fűbe magamat?

Tiszántúli és paraszt ez a magyar, a beszédjéből ítélve.

Pokoli ötlet csakugyan: magyar katonákkal hajtották el a teheneket: őket gyűlöljék meg az itteniek, ne a németeket. A vörösbajszos békéltetőn hozzátette:

— Az én tehenemnek is csak ez lesz a sorsa, ha a front odair. Most aztán én vagyok a hibás?

Beláttam, fölöslegesen kiabáltam rá az imént. Háború — háború. Csak ússzam meg ezt a buta, dühös kiabálást. Vojna-vojna. Mit lehet tenni. Hátam mögött egy szöszke, kilenc-tíz éves fiúgyerek zipogott, taknya arasznyira csüngött az orrából, s azt ismételtette, halkán sírdogálta: istenfőjét... istenfőjét... — A fenekére csaptam, tehetetlen dühömben ráordítottam.

— Menj innen, te klapcel!

A síró, bögő, jajgató menet elhaladt. Mi meg leverten szállásunkra baktatunk. Útközben elhatároztam: levelet írok haza, az anyámnak, hogy tehenünket, ha még megvan, a front közeledtekor hajtsák be a közeli erdőség legmé-

lyére — így talán sikerül megmenteni. A levelet persze nem tábori postán küldöm, azt cenzúrázzák, s mi lenne, ha elolvassák: egy frontkatonára defetista levelet ír az anyjának haza, arra számít, hogy az oroszok odaérnek, Magyarországra ér a front, holott a Kárpátok gerince, az áttörhetetlen Árpád-vonal, katonáink hősiessége... Főbe lövessem magam? Inkább arra a nagypofájú tizedesre bízom a levelet, aki úton-útfélen hangosan dicsekszik, hogy ő, mint ismert nyilas, hamarosan szabadságra megy, mert őc otthon, a hamarosan újjászülető hazában nagy feladatok várnak. Megkérem: majd otthon, Magyarországon dobja be a levelemet a legközelebbi postaládába. Ez nagyon jó lesz így. De még mindig nem értem, hogyan kerül ide, illetve a fejem alá Jerzsi, a mackómozgású, folyton vigyorgó lengyel asztaltárs. Legalább nyolcvan kiló.

— Istenfőjét... — mondta halkan, még mindig elérzékenyülve, de már mosolyogva a lengyel asszony. Aztán a tolmácsnak magyarázott. Most már az egész étterem elcsendesült. A pincérek körbe fogták az asztalunkat, úgy hallgatták a lengyel asszonyt. A tolmács bólogatott, meg-megszakította a szóáradata-t, nem tudta észben tartani a fordítandó hosszú szöveget.

— Volt az udvarotokon egy favágó tőke... ahová egy csajkában napjában kétszer főtt ételt tettek ki. Kanalat is.

Aha! Erre például — ahogy felelevenítik — mintha emlékeznék. Az ablakból lestük: a szállás előtti rozstáblából — júniusban már magas a rozszára — négykézláb kimászott egy fiú, mohón behabzsolta az ételt, aztán, ahogy jött, négykézláb, visszamászott a rozszba. A lengyel asszony hangosan nevetgélve nyögdecsejt valamit, a tolmács felnyerített, a többiek sem tudták visszafojtani virgonc kacagásukat, térdüket csapkodták, hasukat fogták, csak én ültem bambán, mit sem értve, a tolmács köhögött, mert torkán akadt a szó, de azért valahogy, két röhögéshullám közt kinyögdecsejt:

— Jerzsi... ette... még... be-za-bál-ta... — hát igen, ezen csakugyan volt mit nevetni. A vihogó pincérek a levegőt csapkodták a kendőikkel, de azért meghallották, hogy Jerzsi kettőt pattint az ujjával. Egy perc sem telt belé, két vodkás üveg koppant az asztalon. Úgy látszik, törzsvendég itt Jerzsi, értik a pattintásait. A még mindig göcögve nevető Jerzsi fogta az egyiket, s — borzongva néztem — teletöltötte a decis poharamat. De hogy került a fejem alá? Meg is kérdeztem:

— De hogy került Jerzsi a fejem alá?

Az asszony és Jerzsi egymás szavába vágva mesélt, de előbb ki kellett inni a poharat: nazdarovinye. Ezt értettem: egészségedre, azt jelenti. Vagyis: fené-kig. Forróság futotta be a gyomromat. S ahogy a tolmács elkezdte a fordítást, integettem: hagyja abba, most már emlékszem. Talán a vodka tette.

Egyik homályos hajnalon géppiszoly kelepelésére ébredtünk. Az Isten ez? Partizánok? Ingben, gatyában kiszaladtunk a ház elé, puska a kezünkben. Pis-logunk álmosan erre-arra — fenét partizánok: németek. Állnak a rozsz szélében, szaporán lövöldöznek befelé a rozstáblába. És nézd csak, az a klapci, aki mindennap kétszer bezabálta a kitett ételt, meghajolva fut ki a rozsból, egyenest felénk, félretaszítva bennünket, iramlik be a házba. A szoba közepén megállt, láttuk: csupa lucsok a ruhája a harmattól, s remeg egész testében, szeméből könnyek ömlenek, hangtalanul sír. Szinte megfulladt az iszonyú félelemtől.

Most aztán mi legyen vele? Az öreg viharsarkinak volt a legtöbb esze, sok mindent átélhetett, hát okosan, megfontoltan intézkedett. Mint már említettem, földre hordott szalma volt a fekhelyünk, az öreg feldúrta a fal tövében a fejünk alját, a klapcit oda rángatta, földre nyomta. Ide... ide... az apád hétszázát. A klapci még mindig remegve, engedelmesen lefeküdt. Az öreg szalmát hintett rá. Aztán a pokrócokat újra szépen a fekhelyre terítette.

— Gyertek, hárman... te... meg te... meg te..., ti vagytok hárman gatyában.

Én kerültem középre, fejem alá épp a klapci dereka jutott, remegett, hullámzott a fejem alja, éreztem a klapci minden mély, szaggatott sóhajtasát.

— Aludjatok... aludjatok! — kiabált az öreg. — Az istenit belétek, alud-
jatok.

Épp a legjobbkor mondta. Még nyitva volt a szemünk, amikor azt láttuk: három német katona árnya úszott el az ablakunk előtt. Nosza: szemeket le-
csukni, minél hangosabban horkolni. Szempillámat picit megemeltem, így meg-
láttam, hogy szakaszvezetőnk az ajtónyílásba áll, a németek elé. Volt közöttük
egy Sopronba való fiú, afféle poncichter, az is oda lépett, hogy majd tolmács-
kodik. A németek persze lengyelt kerestek, vagy ukránt, vagy orosz — ilyen
vegyes népség élt azon a tájon. A mieink persze harsányan tiltakoztak: se len-
gyel, se ukrán, se orosz — nem, nem láttak ilyet magunk körül. Igen ám, csak-
hogy a német beszédet hallva a fejünk alatt a klapci irtózatosan vonaglott,
remegett, sírósan nyöszörgött, fenekét fel-feldobálta: ha valamelyik német a
vállak fölött benéz, azt látja, hogy a középső magyar alvás közben ide-oda rán-
gatja a fejét. Nem tehettem mást, felkönyököltem, a klapcit erőteljesen, teljes
súlyommal mozdulatlanságra kényszerítettem, én pedig dühösen felmordultam:

— Az istenfáját... aludni sem hagyják az embert!

— Was... was? — tudakolták a németek dühösségem okát.

A soproni megmagyarázta, hogy ez a három az éjjel szolgálatban volt,
most dühösek, mert aludni szeretnének.

— Gut... gut... — s a németek elmentek.

Még aznap este a hadnagy beállított, persze, hogy Moszkvát meghallgatni.
Egyedül ült a készülék elé, a hallgatót a fejére-fülére illesztette — hallgatás
közben idegesen dobolt az asztalon. Az adás végeztével hanyagul elköszönt,
szakaszvezetőnk szokás szerint az utcáig elkísérte. Azzal jött vissza:

— A hadnagy úr azt mondta, hogy a szövetségesek nyugaton, Francia-
országban, sikeresen partra szálltak és nyomulnak előre. Így hát én azt mon-
dom, ajánlatos lesz mindent szépen összecsomagolni, mert itt is nemsokára
akkora, de akkora pasli lesz!

A figyelmeztetés későn jött. Mi már ugyanis — az öreg viharsarkitól —
honnan vette, honnan tudta? — már jóelőre értesültünk: fel kell készülni a
nagy menekülésre: mindenünket belegyömöszöltük már a hátizsákba. Pár nap
múlva — éppen én voltam őrségen — hajnali derengéskor odaát feldübörgött
az ágyúk egybeömlött kórusa, felvonítottak a Sztálin-orgonák, ordítózás, mo-
torbögés verte fel a falut — elkezdődött a pasli, a menekülés. Iszonyú napok
következtek, a klapcit — akit addig magunk közt rejtegettünk — sokszor em-
legettük: vajon mi történt vele, amikor a front átdübörgött, áthengerlődött X
falu felett. És lám, itt ül mellettem, folyton vigyorg az ötven fogával, ujjaiával
újra kettőt pattint, poharamat újra színültig tölti, én elszántan — bánja már
az öreg ég — a poharat kiürítem, aztán jöttek az üvegek, poharak egymás
után — egy fogatlan lengyel bácsi állandóan ilyeneket duruzsolt a fülembe:
Puszkasz, Kocisz, Csibor, Ferencvarosz, Újpeszt —, jobban ismerte a magyar
aranycsapat összeállítását, mint én. Többre nem emlékszem

Másnap iszonyú fejfájással ébredtem. A tolmács, akivel közös szobában
aludtunk — már borotválkozott. Nyöszörgésemre felfigyelt. Odajött.

— Mi bajod?

— Fááj a fejem...

— Aha!

— Rossz a gyomrom... Borzasztóan száraz a szám...

— Aha! Nem innál egy kis vizet? Finom ásványviz!

— De! De! Van?

Már hozta is. Egymás után három pohárral öntöttem magamba. „Persze,
ég a pokol!” — dűnyögte a tolmács. Ilyen választékosan beszélt magyarul.
Pokol? Miféle pokol? Hátrahanyatlottam.

— Borzasztó álmok gyötörtek az éjjel — indokoltam fájdalmas ébredése-
met. — Víziók, meg minden efféle. Háború. Ment egy tehén a legelőn, vér csur-
gott a tőgyéből. Háború. Széltől házak, menekülés. Bőgő tehéncorda, jajgató

asszonyok... egy fiú a rozszban... géppisztollyal lőttek rá... Meg valami hadnagy... botra támaszkodva támolygott visszavonulás közben... Azt a fiút a fejünk alá fektettük... meg azok a bőgő tehenek... fekete asszonyok...

— Hát Jelenkára emlékszel-e?

— Miféle Jelenkára.

A tolmács hangosan nevetett.

— Nem álmotad te ezeket, tudod-e! Az a baj, hogy az este túl sok vodkát ittál.

— Én? Éhén? — tiltakoztam dühösen. Ám valami derengeni kezdett az agyamban.

— Az egész éttermet megbolondítottad. Jelenkéval kujawjákat táncoltál, meg hopákat, krakowiákat... azután meg csárdást — Isten tudja mit, de járt a lábad, mint a motolla. Aztán Jelena elé térdepeltél, könyörögtél neki, hogy menjen el veled Magyarországra, örökké imádni fogod, hercegnőt csinálsz belőle... hercegnőt, mint a filmekben...

Míg a tolmácsot hallgattam, tisztult az agyam s be kellett látnom, nem legendázik.

— Volt egy férfi az este... Nyolcvan kiló... legalább ötven fog villogott a szájában...

— Persze. Jerzsi. Akit a fejetek alá fektettetek. Így mentettétek meg az életét. Ő az, aki a rozszban bújkált... lőttek rá a németek.

Aha! Csakugyan. Mintha emlékeznek, hogy erről is szó volt az este.

Elgondolkozott. Leült.

— Borzasztóan szégyellem magam — mondtam.

— Miért?

— Hogy annyira berúgtam az este. Szégyent hoztam Magyarországra. Külföldön. Lengyelek előtt.

Kacagott, a térdét csapkodta.

— Te? Magyarországra? Lengyelek előtt? — Az ágyamhoz lépett, tenyerét a homlokomra fektette. — Bonyolult dolgok ezek, ne törd most ilyeneken a fejed. Hanem inkább kelj fel, zuhanyozz le jó hideg vízben, aztán eszünk valamit... Reggelit? Ebédet? Ördög tudja, hol tart már az idő. Aztán azonnal továbbindulunk. Estére már a tengerparton kell lennünk a program szerint.

Persze, a program nagy úr.

Soha többé nem láttam Jelenkát, a lengyel asszonyt, meg a rozszban bújkáló Jerzsit, az ötvenfogút.